
Dinàmica històrica de l'emfiteusi a la
Catalunya moderna: segles XVI-XVIII

Treball final del Grau d'Història

Tutoritzat per Rosa Congost i Colomer.

Realitzat per Eduard Lazo Arolas.

Girona, Juliol de 2018.

Índex

Introducció	1
L'emfiteusi, una aproximació jurídica	4
Emfiteusi, feudalisme i dret comú	4
Les diferents legislacions	6
La divisió del domini	7
Context econòmic del període	12
El règim senyorial després de Guadalupe	12
El segle XVI: l'inici d'una recuperació?	14
El segle XVII: guerres, allotjaments i deutes	16
El segle decisiu	20
L'arrencada del XVIII	23
Pràctica de l'emfiteusi a la Catalunya moderna	27
Les bondats de l'emfiteusi?	27
L'emfiteusi com a forma d'assegurar el domini	28
L'emfiteusi en el procés de diferenciació social pagesa	29
La degeneració de l'emfiteusi i l'emergència de la rabassa	33
D'emfiteutes a arrendadors	34
L'emfiteusi més enllà de l'agricultura	36
Conclusions	39
Bibliografia	41

Introducció

“hay que comprender que la dinámica social de la propiedad conlleva la transformación, mutación y creación de nuevas especies de derechos de propiedad, que en el momento de su creación no disponen de seguridad jurídica, lo que no impide a veces su auge y consolidación (y, más tarde, su protección o su represión), y que revelan muchas veces cambios sustanciales en la evolución y transformación de los grupos sociales” (Congost; 2007: 21)

El lector es podrà preguntar perquè comencem aquest treball amb una cita, sense introducció que la contextualitzi. El fet és que aquesta cita en concret resumeix la voluntat d'aquest treball millor que qualsevol explicació que en puguem fer, i ens servirà per entrar de caps a la reflexió sobre el paper dels drets de propietat¹ i els seus avatars jurídics, en la dinàmica social i les relacions de classe².

Per un costat, diversos advertiments. Aquest no pretén ser un treball sobre les formes jurídiques de l'emfiteusi; com ens diu Eva Serra, masses cops ha estat estudiat com a una figura jurídica estàtica, completament aïllada de la dinàmica històrica³. Partim de la concepció que els drets de propietat i sobretot les “condicions de realització de la propietat” van molt més enllà de, per un costat i ho acabem de dir, la literatura jurídica. D'altra banda, aquesta també va més enllà fins i tot d'allò més material com pot ser la infraestructura productiva. No dic anar més enllà en el sentit de que n'estigui deslligada, sinó que són les pròpies “condicions de realització de la propietat” en un moment concret, les que determinen aquestes relacions socials de producció (inflüides pel medi històric, el costum local, etc). Per por a que aquesta explicació sigui excessivament nebulosa ens veiem obligats

---

¹ Compartim la visió de Rosa Congost quan justifica l'utilització del terme “drets de propietat” pel solapament de diverses formes d'aprofitament dels béns característica de l'Antic Règim, en comparació amb la “propietat perfecta” a la qual estem acostumats. Congost, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 33.

² Diem relacions de classe seguint el criteri de Congost quan es argumenta que qualsevol dret de propietat que obri la porta a l'explotació del treball d'altri, genera una relació d'explotació i, per tant, de classe (Ibid. 33).

³ Serra i Puig, Eva. "Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya." *Estudis d'història agrària* 7 (1989): 127.

a mostrar un exemple: són les condicions de realització de l'emfiteusi al segle XVIII les que fan que comencin a aparèixer censos a parts de fruit.

Un segon advertiment ja apuntat, considerem que podem parlar de relacions de classe a l'Antic Règim. Podem parlar de relacions de classe sense parlar de dues classes (com en parlaríem en un context industrial), al nostre entendre. Les estructures de coacció econòmica multidireccionals que generava l'antic règim són també relacions de classe. Si bé cap a finals dels segles moderns pot no quedar clar quines eren les classes explotadores i quines les, sí que podem discernir, com fa Congost, quins eren els tipus de drets de propietat que permetien l'aprofitament del treball de tercers⁴.

Pel que fa l'estructura del treball, es compon d'un primer apartat on es farà una aproximació a l'emfiteusi des d'un punt de vista jurídic, valent-nos sobretot de les investigacions de Mirambell arran dels censos emfitèutics al dret civil català però complementant-ho amb les observacions empíriques de Pere Benito sobre la pràctica de l'emfiteusi a Barcelona en el moment de la recepció del dret civil a Catalunya. Un segon apartat pretén oferir una visió general de l'economia dels segles moderns, tant sintèticament com el volum d'informació ens ha permès. Trobem que és bàsic emmarcar el context econòmic en el qual es desenvolupa l'emfiteusi moderna. Per últim, comptem amb un tercer apartat en el qual reflexionarem arran de diverses formes d'aplicació de l'emfiteusi a la Catalunya moderna, enfocant-ho des d'un punt de vista de les seves variacions i problemàtiques.

Per últim, ens agradaria agrair a Rosa Congost tot l'assessorament que ens ha brindat per tal d'acotar d'una manera correcta i coherent el tema d'estudi. D'altra banda, altres professors com Pere Ortí ens han ajudat de forma més indirecta a la realització d'aquest. En el seu cas a partir de recomanar-nos la utilització de la tesi de Pere Benito, la qual cosa ens ha permès un tractament més empíric i menys metafísic de l'emfiteusi clàssica medieval. Per últim ens agradaria fer un sentit record per Eva Serra, que ens va deixar el 3 de Juliol. La seva bibliografia és en gran mesura el pal de paller de diversos dels apartats com el del context econòmic gràcies als balanços historiogràfics que va elaborar a l'etapa final de la

---

⁴ Congost i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 33.

seva carrera com a historiadora. De la mateixa manera, la seva biografia és el pal de paller de la nostra concepció de què ha de ser un historiador en el seu context. És per això que volem fer també un sentit record a l'Eva Serra més militant, que va lluitar per la construcció d'una Catalunya lliure i socialment justa. I si aquest treball mereixés ser dedicat, sens dubte seria a ella.

L'emfiteusi, una aproximació jurídica

Tot i la insistència a la nostra introducció sobre el tractament que mereixen les figures jurídiques respecte la història social i econòmica; ens veiem obligats a fer una síntesi dels aspectes jurídics fonamentals de l'emfiteusi per tal de construir un marc del tipus de relacions socials i econòmiques que regia aquesta forma d'accés a la terra. Això se'ns fa encara més obligatori si tenim en compte que tractem un període (l'època moderna) en la qual com ens diu Montserrat Duran:

“presenta un alt nivell de confusions i interferències que fan que [...] al pagès dels segles XVI-XVIII li sigui difícil destriar entre els pagaments que satisfà en virtut de l'usdefruit de les terres que té cedides en emfiteusi i aquells que tenen el seu origen en l'exercici de la funció pública per part de la senyoria” (Duran, 1985: 30).

A grans trets i de manera planera l'emfiteusi prenia forma als protocols notariais amb el nom d'establiment (tot i que existeixen establiments de caràcter no emfitèutic). Aquest és un document notarial que marca en gran mesura l'estructura de la propietat de la terra catalana ja que es tracta de la forma d'accés a aquesta més utilitzada des d'època medieval fins a època contemporània (tot i que es redueixi a partir de l'emergència al segle XVII de l'explotació indirecta amb les parceries). Aquest es basa en la divisió del domini d'un bé immoble en dos: un anomenat directe, i un altre anomenat útil. El domini directe (establient) establia el domini útil a un emfiteuta (establert) de forma perpètua a canvi d'una renda anomenada cens (o pensió) emfitèutic. Aquest emfiteuta esdevenia el possessor efectiu de l'usdefruit de la terra; mentre que el domini directe retenia una sèrie de drets (alguns de caràcter feudal) que garantitzaven el seu domini. Ara però, entrarem un xic en detall des d'un punt de vista jurídic.

Emfiteusi, feudalisme i dret comú

Com ens diu Eva Serra a les seves “Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya”, l'emfiteusi (i dins aquest, el seu origen i naturalesa) ha estat estudiat tradicionalment per historiadors del dret i com a figura jurídica estàtica. D'aquí s'extreu el

fet que "s'ha vessat tanta tinta sobre la naturalesa emfitèutica de la rabassa morta" (Serra, 1989: 127), per exemple. Un altre d'aquests temes és justament el seu origen, que com veurem, és força complex i ple de matisos.

Si ens fixéssim en l'aparició del mot emfiteusi en documentació notarial, en resultaria una imatge de fàcil comprensió però absolutament esbiaixada. I és que com ens explica Pons Guri, el mot emfiteusi no apareix en actes fins a principis del segle XIV⁵. La reaparició d'aquest terme⁶ va lligada a la recepció del dret comú a Catalunya, entre els segles XII i XIII, dins el context de la renovació jurídica que s'estava donant a Europa a partir de l'impuls de diverses universitats italianes. Aquest *ius commune* estava compost, d'una banda pel dret Justinianenc (recollit a la Compilació de Justinià) i de l'altre per les consuetuds feudals (recollides al *Libri-Consuetudines Feudorum*), tot això passat pel sedàs del dret canònic, com ens recorda Antoni Mirambell⁷.

Així doncs, no existien fórmules jurídiques semblants a l'emfiteusi abans de la recepció del dret comú? Podríem dir de forma quasi rotunda que sí que existien⁸, tot i que s'emprés un altre nom i les seves condicions fossin sensiblement diferents a l'emfiteusi baix-medieval que coneixem. D'altra banda, el fet que el corpus legal que regula el sistema emfitèutic vagi de la mà de les costums feudals, ha obert la porta a un debat sobre que va ser primer, el feu i l'emfiteusi (recordant el dilema de l'ou i la gallina). De fet, la legislació catalana ha tendit a

⁵ Pons i Guri, Josep Maria. "Entre l'emfiteusi i el feudalisme.(Els reculls de dret gironins)." *Estudi General 5* (1986): 414.

⁶ Prové del llatí *emphyteusis*, que ahora deriva del grec *ἐμϕύτευσις*. Es traduïria per "jo empelto", "jo planto". Extret de Corominas, Joan i Gulsoy, Josep. *Diccionari etimològic i Complementari De La Llengua Catalana*. Barcelona: Curial Ed. Catalanes, 1993: 1046.

⁷ Mirambell, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 32.

⁸ Carreras Candi ja ens parla de "donacions" per l'Església molt semblants a l'emfiteusi al segle XI vid. Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 33. Tenim l'exemple també de les Cartes Precàries del mateix segle, a les quals Pons Guri s'hi refereix com "el títol constitutiu de la col·lació de l'emfiteusi de la terra o mas a un rústec" vid. Pons i Guri, Josep Maria. "Entre l'emfiteusi i el feudalisme.(Els reculls de dret gironins)." *Estudi General 5* (1986): 413. També existeixen les concessions *ad meliorandum* atorgades per institucions eclesiàstiques i senyorials documentades per Pere Benito vid. Benito i Monclús Pere. *Senyoria De La Terra i tinença Pageda Al Comtat De Barcelona, Segles XI-XIII*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d' Estudis Medievals, 2003: 615.

---

equiparar l'emfiteusi al feu a partir de l'expressió "*res feudalis vel emphiteotcaria*" molt emprada en textos legals de l'època, que es traduiria per "feudal o emfitèutic". En aquest últim cas, els debats són molt extensos i acaben sent poc aclaridors en conjunt, amb la qual cosa, els deixarem de banda⁹.

Antoni Mirambell, al seu llibre "Els censos en el dret civil de Catalunya: la qüestió de l'emfiteusi" fa unes interessants reflexions al voltant d'aquests i altres problemes que ens són molt útils per intentar separar l'origen de l'emfiteusi de l'adaptació d'aquest a la realitat feudal¹⁰. En síntesi, pel fet que aquest no és l'objecte del nostre treball, direm que

"l'emfiteusi té, en sentit estricte, un origen romà, ja que amb aquesta mateixa expressió s'efectua la seva regulació en la compilació de Justinià del segle VI. No obstant, el seu origen, en un sentit més ample de "redescobriments", o l'origen de l'emfiteusi a Catalunya -tot deixant oberta la possibilitat d'una pràctica social de la institució o d'una institució semblant en moments anteriors- s'ha de veure en el moment del "descobriments del Digest"¹¹, l'apogeu del Dret Romà i el seu estudi i difusió per les Universitats europees del segle XI-XII" (Mirambell, 1997: 36).

Les diferents legislacions

La legislació medieval de l'emfiteusi (i fins als Decrets de Nova Planta), la trobem segons Mirambell en dos llocs: per un costat, la regulació a nivell de Principat, la trobem en la tercera Recopilació de Constitucions i altres drets de Catalunya. D'altra banda, trobaríem regulacions separades de l'emfiteusi, recollides en els cossos legals locals¹². Aquests comprendrien:

- Les Consuetuds de Barcelona i el posterior Reconoverunt Proceres de 1283.

---

⁹ Per més informació vid. Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 3-48.

¹⁰ Ibid. 38-48.

¹¹ Títol d'una compilació de dret justinianenc de l'any 529. Per més info vid. Honoré, Tony. *Justinian's Digest: Character and Compilation*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

¹² Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 3.

- Les Consuetudines Ilerdenses de 1228.
- El Llibre de les Costumas escrites de Tortosa de més o menys el 1279.
- Les Consuetudines Diocesis Gerundensis, a partir d'una recopilació de 1439.

Aquests textos legals mantindran la seva vigència fins a l'aplicació del Decret de 16 de gener de 1716 (un dels Decrets de Nova Planta) a partir del qual es sotmet l'ordenament jurídic de Catalunya a uniformitzar-se amb el castellà. Com segueix Mirambell, tot i que en un principi la legislació catalana referent a l'emfiteusi es mantindrà, aquesta s'anirà transformant amb el pas de temps i a partir de diverses iniciatives legislatives¹³.

La divisió del domini

Un dels punts principals de l'emfiteusi (i que alhora ajuda a l'equiparació d'aquest a les relacions feudo-vassallàtiques) es basa en la divisió del domini sobre un bé immoble¹⁴. En termes generals, tindriem el domini directe i el domini útil. Aquesta divisió i la forma com es relacionen l'un amb l'altre han estat també objecte de discussió pels comentaristes del dret medievals¹⁵. Els dos dominis eren drets de propietat reals sobre l'immoble i podien ésser venuts i comprats separadament.

En un contracte d'establiment emfitèutic, el domini directe (que fins aquest moment tindria la propietat plena) estableix el domini útil a l'emfiteuta a canvi d'una renda perpètua anomenada cens. El primer segons Mirambell, en termes legals reté la propietat i la possessió civil del bé¹⁶. Aquesta es desprèn del dret romà i es refereix a aquella tinença que més enllà del gaudi del bé, té una intenció de ser-ne el possessor. Permet que se n'adquireixi el domini a partir de la prescripció adquisitiva o usucapió (mode d'adquirir drets

---

¹³ Ibid. 127-128

¹⁴ Tot i així, es poden trobar debats sobre la necessitat o no de dividir el domini a Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 48-66.

¹⁵ Ibid. 48-61.

¹⁶ Ibid. 61.

---

reals o propietats a partir del pas d'un temps)¹⁷. D'altra banda, l'emfiteuta rep la tinença i la possessió natural d'aquest. Aquesta és aquella que es basa en el gaudi del bé¹⁸.

Més enllà dels aspectes doctrinals que envolten la divisió de dominis, volem estudiar aquí, quins tipus de drets es desprenien dels dos dominis en la tradició jurídica catalana. A saber, els trets que caracteritzen el domini directe són:

- L'entrada:

Mirambell no parla a la seva obra sobre l'entrada però sí que ho fa Pere Benito a la seva tesi doctoral. Segons ell era "el pagament que feia l'emfiteuta al senyor per l'obtenció de la carta precària o l'acte d'establiment, en el qual era consignat. Es pot definir, per tant, com el preu de l'"accés jurídic" a la tinença" (Benito, 2003: 639). Aquesta però, com segueix, no es comença a pagar fins a principis del segle XIII, tot i que ell troba cartes precàries de l'XI on ja es pagava una suma en l'acte d'obtenció d'aquestes¹⁹.

- La pensió o cens:

És la suma que es paga en concepte de cànon anual. Aquesta és considerada pels tractadistes segons Mirambell la característica essencial de l'emfiteusi. Això es deu al fet que el cens es paga en concepte de reconeixement de domini, la qual cosa diferencia aquest d'un lloguer²⁰. Alhora també dóna sentit a que el cens fos generalment fixe, ja que en aquest no es pagava en cap mesura per la producció. Aquesta podia ser tant en diners com en espècie i podia anar des d'una important

---

¹⁷ Informació extreta de <https://www.derechoromano.es/2011/12/possessio-civilis.html>, <http://www.encyclopedia-juridica.biz14.com/d/posesi%C3%B3n-civil/posesi%C3%B3n-civil.htm>, <https://www.derechoromano.es/2012/08/usucapion.html> i <http://www.encyclopedia-juridica.biz14.com/d/usucapi%C3%B3n/usucapi%C3%B3n.htm> Consultades: 15/07/2018.

¹⁸ Informació extreta de <http://www.encyclopedia-juridica.biz14.com/d/posesi%C3%B3n-natural/posesi%C3%B3n-natural.htm> Consultat: 15/07/2018.

¹⁹ Benito i Monclús, Pere. *Senyoria De La Terra i tinença Pageda Al Comtat De Barcelona, Segles XI-XIII*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d' Estudis Medievals, 2003: 640.

²⁰ Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 70.

---

suma de numerari a un parell de pollastres. En els casos que documenta Pere Benito, “la majoria [...] foren fixats en moneda o en productes agraris altament lucratiu: cereals destinats a la panificació (forment, ordi), oli i cera” (Benito, 2003: 700).

- Les millores:

Aquest és un altre dels punts claus de l'emfiteusi com ens explica Mirambell. L'emfiteuta es compromet a millorar la terra i així es consigna als contractes d'establiment. De fet, l'emfiteusi està concebuda en el seu naixement per reduir a cultura terres ermes²¹.

- La firma:

Es basa en el dret del senyor directe d'intervenir en qualsevol procés d'alienació per donar el seu consentiment²². Aquest és un dels drets que en els segles moderns serà menys respectat i que generarà en certs moments vertaderes reaccions senyoriales. La qual cosa, com ens diu Rosa Congost portarà a que el tema ocupi un capítol a totes les Corts d'època moderna²³. De fet, seguint les explicacions de Pere Benito, a les constitucions de 1211 es prohibeix qualsevol mena d'alienació del domini útil sense el consentiment exprés del senyor directe²⁴.

- La fadiga o dret a tanteig i retracte:

Segons Mirambell, la fadiga és “un dret de prelatió o de retenció que pertany al senyor directe, en virtut del qual pot quedar-se la cosa feudal o emfitèutica alienada per l'emfiteuta pel mateix preu” (Mirambell, 1997: 96). Com explicarem més avall, està molt relacionada amb el lluïisme.

- El lluïisme, el terç o el foriscapi:

---

²¹ Ibid. 79-80.

²² Ibid. 81.

²³ Congost i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 35.

²⁴ Benito i Monclús, Pere. *Senyoria De La Terra i tinença Pagesa Al Comtat De Barcelona, Segles XI-XIII*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 2003: 619-620.

El lluïisme constitueix la principal prerrogativa econòmica del senyor directe dins l'emfiteusi. Aquesta és “aquella part del preu o valoració de la cosa feudal o emfitèutica que s’ha de pagar el senyor directe” (Mirambell, 1997: 85). Com segueix Mirambell, aquesta part varia depenent de les lleis i costums de les diferents localitats de Catalunya²⁵. En termes estrictes, lluïisme significaria la desena part de la valoració. En canvi, foriscapi o terç significaria la tercera part. Tot i això, els notaris l’empren indistintament per referir-se a aquesta porció del valor del bé establert²⁶. Pere Benito troba l’origen d’aquest dret a algunes cartes precàries del segle XI i estaria molt relacionat amb el dret a firma i el dret a fadiga. Així doncs, aquestes cartes permetrien que en circumstàncies d’alienació de la tinença, el senyor pogués comprar-la pel mateix preu ofertat (dret de fadiga). D’aquesta manera el lluïisme seria el preu de la renúncia del senyor al dret de fadiga, que es vehicularia a través de la firma, ja que el senyor donaria el consentiment per l’alienació²⁷.

- L’amortització:

Quan s’aliena la tinença a “mans mortes” és a dir, a una institució a la qual no es pot alienar el domini; segons Mirambell el senyor directe té dues opcions: o obligar a la “mà morta” a traspasar el domini en el termini d’un any, o amortitzar la finca, augmentant el cens²⁸. En casos d’amortitzacions el senyor cobrava dos lluïsmes: un per l’alienació en si, i un altre per l’amortització²⁹.

- El comís:

---

²⁵ Per més informació sobre les regulacions del lluïisme a nivell local vid. Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 94-95.

²⁶ Ibid. 84-86.

²⁷ Benito i Monclús, Pere. *Senyoria De La Terra i tinença Pageda Al Comtat De Barcelona, Segles XI-XIII*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d' Estudis Medievals, 2003: 669.

²⁸ Mirambell i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997: 100-101.

²⁹ Ibid. 102-103.

Segons Mirambell, aquest és un punt de divergència entre el dret comú i el dret català. Aquest constituïa el dret del senyor directe de privar l'emfiteuta de la tinença en determinades circumstàncies. Tot i els matisos, com a norma general el dret català substitueix el comís per altres penes³⁰.

- La capbreuació:

Aquesta és una altra de les principals facultats del domini directe i està molt relacionada amb el lluïisme. La capbreuació constituïa la declaració de reconeixement de domini d'un emfiteuta cap al seu senyor directe. Aquesta capbreuació es realitzava a partir de la recopil·lació dels documents acreditatius dels drets de propietat del senyor i la seva comprovació a partir dels títols acreditatius dels emfiteutes. D'això en resultava una relació de totes les possessions del senyor directe i les obligacions que pesaven sobre els seus establerts.

Serà el mecanisme bàsic dels senyors directes pel cobrament dels lluïsmes a l'època moderna, quan els senyors útils començaran a obviar-los als contractes de sotsestabliment, com ens explica Congost³¹.

Mirambell no caracteritza amb tant detall les prerrogatives del senyor útil, però el podríem caracteritzar pels següents factors:

- Dret de possessió del bé establert.
- Dret de Gaudi del bé establert, és a dir de l'usdefruit.
- Dret de disposar-ne lliurement en actes entre vius: aquest és el dret que permet a l'emfiteuta sotsestablir el domini útil. El cens que se'n derivi sempre serà a nua percepció, és a dir, sense domini. Tret d'un cas, ja que les Consuetuds de Barcelona permeten el sotsestabliment amb domini.

---

³⁰ Ibid. 103.

³¹ Congost i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 34-46.

- Dret de Renúncia i Dimissió, és a dir, dret a deixar l'emfiteusi i retornar el domini útil al propietari.

Context econòmic del període

El règim senyorial després de Guadalupe

Abans d'entrar plenament en la història econòmica del període, ens agradaria reflexionar al voltant de les conseqüències de la Sentència Arbitral de Guadalupe (a partir d'ara SAG) i les noves interpretacions d'aquesta. Fins fa un temps, la visió del règim senyorial a la Catalunya moderna, havia estat molt influenciada per la visió triomfalista que Vicens Vives va fer de la SAG. Aquesta era vista com una victòria d'uns pagesos representats com a pobres que s'aconseguien alliberar dels mals usos. Tot i així, en els últims temps s'han realitzat investigacions que han qüestionat, d'una banda aquesta visió de la pagesia de remença i, de l'altre, aquesta consideració de la SAG com a una clara victòria pagesa.

D'una banda, els pagesos de remença (o almenys no tots) no constituïen el graó més baix dins l'escala social. Això es deu al fet, com diu Pere Gifre, que una cosa és l'estatus jurídic, i l'altra, la situació econòmica. El fet és que ser "homes propis, solius i afocats" no havia representat per la pagesia de remença un impediment per l'ampliació del seu patrimoni (encara que tot fossin dominis útils)³². No només això, sinó que hi hagués remences que no van pagar per què els fos redimida la remença, amb la qual cosa la condició esdevenia una càrrega d'herència, d'origen³³.

D'altra banda, Gifre planteja un tema interessat que ja havia estat apuntat per Eva Serra³⁴, contra què lluitaven els remences (si és que només lluitaven els pagesos de remença)? I, a partir d'avaluar aquest fet, es pot considerar Guadalupe com una victòria pagesa?

---

³² Gifre i Ribas, Pere. *Delmes, Censos i Iluïsmes: El Feudalisme tardà a La Catalunya Vella (Vegueria De Girona, S. XVI-XVII)*. Girona: Associació D'Història Rural De Les Comarques Gironines, 2011: 15.

³³ Ibid. 16.

³⁴ Serra i Puig, Eva. "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe." *Recerques: història, economia, cultura* 10 (1980): 17-32.

Pel que fa a la primera pregunta, si bé la lluita contra els mals usos té un important paper en les reivindicacions pageses del segle XV, com ens diu Gifre, era una lluita “també per acabar amb la totalitat de l’entramat feudal” (Gifre, 2011: 16). D’això se n’extreu el fet que els remences no eren els únics implicats en el conflicte, que Pierre Vilar qualifica de “la guerra agrària dels 100 anys”. De rebot, això ens permet introduir-nos a la segona pregunta.

Per tal de respondre-la, hem d’avaluar què comporta la SAG exactament. Com diu Gifre, la SAG representa l’inici d’una nova etapa en les relacions socials del camp català; els pagesos sotmesos a la remença podran redimir la seva condició servil³⁵. Això suposa dues coses: per un costat, els pagesos que no estaven sotmesos a la condició de serfs, no veuen cap millora de la seva situació. No només això, sinó que com ens exposen tant Gifre com Serra, les condicions de coacció econòmica s’endureixen durant el segle XVI i XVII. En això es basarà tota la legislació posterior a Guadalupe, a la defensa i recruïment del règim feudal català³⁶. D’altra banda, si com hem dit les lluites pageses del XV buscaven l’abolició de tot l’entramat feudal, la SAG vista com a readaptació del sistema a les noves conjuntures; queda clar que hem de parlar d’una derrota.

Tot i que el fet de l’abolició de la servitud va suposar certs beneficis per la pagesia servil, la intensificació de les exaccions feudals posterior dóna una imatge poc positiva pel conjunt de la pagesia. És per això que en el decurs dels segles XVI i XVII, les resistències de la pagesia aniran enfocades a les prestacions emfitèutico-feudals que devien als seus senyors. Les lluites més importants seran per l’abolició de la tasca i el delme, com ens explica Pere Gifre al llibre ja esmentat³⁷.

---

³⁵ Gifre i Ribas, Pere. *Delmes, Censos i lluïsmes: El Feudalisme tardà a La Catalunya Vella (Vegueria De Girona, S. XVI-XVII)*. Girona: Associació D’Història Rural De Les Comarques Gironines, 2011: 16.

³⁶ Serra i Puig, Eva. "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe." *Recerques: història, economia, cultura* 10 (1980): 26.

³⁷ Gifre i Ribas, Pere. *Delmes, Censos i lluïsmes: El Feudalisme tardà a La Catalunya Vella (Vegueria De Girona, S. XVI-XVII)*. Girona: Associació D’Història Rural De Les Comarques Gironines, 2011: 189-243.

El segle XVI: l'inici d'una recuperació?

L'època moderna a Catalunya, des d'un punt de vista econòmic, ha estat vista per la historiografia com una època de recuperació després de la crisi baixmedieval. Tot i les renovades visions aportades per historiadors com Gaspar Feliu, que veu la crisi baixmedieval més aviat com a el procés "d'una societat en transformació que no pas [...] una mera i llarga crisi" (Serra, 2014: 304), no podem negar que els segles XIV i XV van representar una sotragada per l'economia catalana. Des de les primeres males anyades al primer quart del segle XIV, passant per la pesta negra, els conflictes de la Biga i la Busca a Barcelona, la Guerra Civil Catalana³⁸ i l'alçament remença de 1484; el creixement de la Catalunya baixmedieval s'estronca.

Des d'un punt de vista demogràfic, tendirem a seguir les recomanacions d'Antoni Simon, el qual ens diu que per les seves dinàmiques econòmico-socials i les seves estructures poblacionals diferenciades hauríem de tractar la demografia catalana separada de l'espanyola³⁹. Segons Carme Batlle dins la seva participació a la Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar; el potencial humà es va veure reduït en un 50% des de 1333 ("lo mal primer any"), i no va ser fins al segle XVI que comença la recuperació demogràfica⁴⁰. Montserrat Duran, recolzant-se en les investigacions de Jordi Nadal, considera el retrocés en un 55%. De fet, segons Nadal no es recuperen els nivells demogràfics previs a l'època de crisi fins al 1626⁴¹.

Tot i que Nadal i Giralt, consideressin el segle XVI com l'inici de la recuperació poblacional a Catalunya, Simon revisa aquesta premissa i li dóna un caràcter neutral al segle. A partir d'estudis locals com el de Ramon Alberch i Narcís Castells sobre Girona⁴² o el de

---

³⁸ Emprarem aquest concepte ja que el considerem més acurat que el de 1a Guerra Remença.

³⁹ Simon i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 217.

⁴⁰ Batlle, Carme. "III. L'Expansió Baix-Medieval" dins Vilar, Pierre (dir.). *Història De Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003: 256.

⁴¹ Nadal, Jordi. "La població" dins *Història De Catalunya*. Oikos-Tau, 1981: 66-67. Cita extreta de Duran i Pujol, Montserrat. "Renda agrària a la Catalunya del XVI" dins Sales, Núria et al. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986: 187.

⁴² Alberch i Fugueras, Ramon i Castells i Calzada, Narcís. *La població De Girona: Segles XIV-XX*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Servei D'Arxius, 1985.

Jordi Andreu pel Priorat⁴³, detecta una reincidència de males anyades i epidèmies que trencaria amb la tesi d'una gran arrencada al XVI. Més enllà però d'aquestes matisacions, es pot considerar el segle XVI com un segle de redreç després de la crisi baixmedieval, el que queda qüestionada és la seva potència.

Dins aquests inicis de recuperació al segle XVI, existeix un factor que val la pena descriure, pel volum de tinta que s'ha vessat sobre el tema. Ens referim a la corrent de migració occitana ja observada per Nadal i Giralt, entre el cinc-cents i el sis-cents. Tot i així hauríem de fer una primera apreciació; aquesta corrent migratòria no s'inicia en aquest moment. Com ens explica Carme Batlle, el salt d'un costat a l'altre dels Pirineus era comú ja en època medieval⁴⁴. Per tant, parlarem més aviat d'una intensificació d'aquests moviments. Antoni Simon fa pivotar la seva explicació de la important corrent entre els segles XVI i XVII entre els factors de repulsió del lloc d'origen entre els quals estaria la sobrepoblació estructural del prepirineu) i els d'atracció que fan que el punt d'arribada sigui Catalunya (el més important és que el país havia quedat molt despoblat per la pesta)⁴⁵. Aquesta important corrent té una gran rellevància en el redreç demogràfic de la Catalunya del XVI i el XVII i no serà fins la segona meitat d'aquest últim, quan deixarà de representar un nombre tan gran (la qual cosa no vol dir que s'aturi, evidentment, però no serà tant important).

No podem dir però, i arran de la revisió historiogràfica de la història de la Catalunya moderna realitzada per Eva Serra molt recentment⁴⁶, que el creixement fos continuat ni que es repartís equitativament pel país. Per un costat, Jordi Nadal observa un període de descens de la població entre 1626 i 1655, que podria deure's a la Guerra de separació catalana i la pesta de 1650-54⁴⁷. Això donaria al segle XVII una imatge d'estancament

---

⁴³ Andreu, Jordi. "Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat (segles XVI-XIX)." *El Penell* 3 (1989): 67-86.

⁴⁴ Batlle i Gallart, Carmen. "Els francesos a la Corona d'Aragó." *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 361-392.

⁴⁵ Simon i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 223.

⁴⁶ Serra i Puig, Eva. "Un Quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 25 (2014): 299-328.

⁴⁷ Simon i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 219-220.

---

demogràfic defensat per Nadal, però matisat per Simon. De l'altra, aquest creixement no es va donar de manera igual a tot arreu, i és observable als ulls de Duran una tendència migratòria des de les zones d'alta muntanya cap a les planes centrals i costaneres. La qual cosa addueix a un procés de desplaçament dels centres productius⁴⁸. Juntament amb això, seguint la mateixa autora,

“l'increment de la producció agrícola al llarg de tot el període ja deixa endevinar una tendència a donar prioritat al cultiu d'uns productes per damunt d'altres, cosa que prefigura un procés d'especialització agrària que cristal·litzarà el segle XVIII” (Duran, 1986: 189).

El segle XVII: guerres, allotjaments i deutes

Nadal i Giralt addueixen l'estancament demogràfic del segle XVII a diversos factors: per un costat, el comerç mediterrani pateix una crisi des de 1620, lligat a una sèrie de males collites que portaran a caresties importants. D'altra banda, factors com la pesta de 1650-54 o el context de guerra contínua sobre terres catalanes⁴⁹ i la pròpia Revolta dels segadors propiciarien aquesta fase d'aturada al creixement demogràfic. Com hem dit abans però, tot i poder considerar el període com de desaceleració, Antoni Simon n'ha matisat aquest caràcter tant per abans com per després de la Guerra dels Segadors. Pel que fa abans, Simon considera que el saldo migratori positiu (per la immigració francesa) compensaria l'estancament. Pel que fa a després, l'incipient redreç de l'economia després de les dècades centrals del sis-cents acompanyaria un creixement demogràfic observable en les sèries de baptismes⁵⁰. En definitiva, si bé el segle XVII presenta molts fets conjunturals que alteren el

---

⁴⁸ Duran i Pujol, Montserrat. “Renda agrària a la Catalunya del XVI” dins Sales, Núria et al. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986: 188.

⁴⁹ Des de la Guerra dels 30 anys (1618-48) fins a la Guerra de Successió (1702-1714), passant per la Guerra de Separació Catalana (1649-1652), la Revolta dels Barretines (1687-1689), Guerra dels 9 anys (1688-1697) Catalunya és al segle XVII un constant camp de batalla, que a més patirà el fet de mantenir les tropes desplegades pel territori. Per més info vid. Torres i Sans, Xavier. *La Guerra Dels Segadors*. Pagès Ed., 2006. També Espino López, Antonio. "El coste de la guerra para la población civil. La experiencia catalana, 1653-1714." *Millars: espai i història* 26 (2003): 155-184.

⁵⁰ Nadal (1983) ja havia emprat els registres baptismals per analitzar l'estancament demogràfic del segle XVII; però Simon (1992) amplia la mostra (de 12 a 29 parròquies). Amb això observa un creixement sostingut durant el segle, exceptuant les zones de frontera com l'Empordà, molt

---

creixement normal de la població, això no vol dir que s'estrongi la recuperació -Simon considera que cap al 1630, s'havia superat el sostre de 500.000⁵¹-, sinó que es modera la tendència a l'alça.

Dins aquests fets conjunturals, creiem necessari aturar-nos al factor de la guerra continuada al segle XVII, ja que, si bé no ho podem considerar causa única, va tenir un important paper tant en la desacceleració de la demografia com de l'economia en general. Una de les problemàtiques que la guerra intensifica és l'endeutament universitari, i de retruc, pagès. Joan Antoni Padrós⁵², parlant encara del segle XVI, observa l'inici procés d'endeutament i de la diferenciació pagesa a la Vall d'en Bas cincenista. Segons ell, alguns d'aquests masos amb "el seu endeutament habitual, reversible per a la majoria, esdevindrà insuportable durant el segle XVII i probablement al segle XVIII seran masovers" (Padrós, 1995: 23). Així doncs, i seguint aquest fil, les guerres constants que es mantindran fins la Guerra de Successió ja al XVIII, recuaran aquests processos. Pere Gifre, Jordi Olivares o Jaume Dantí⁵³ han estudiat els processos d'endeutament universitari al segle XVII, sobretot la segona meitat i a partir de la fi de la Guerra de Separació Catalana⁵⁴. Olivares observa un procés d'alienació de béns comunals de la universitat (entre altres fets), la qual cosa marca l'inici de la fi d'aquestes formes de propietat i aprofitament⁵⁵. Aquest procés culminarà entre la segona meitat del segle XVIII i el segle XIX, com ens exposa Elisa Badosa al seu article sobre la fi dels comunals a partir del procés d'endeutament universitari⁵⁶. D'altra banda, destaca també una maniobra senyorial basada en l'endeutament universitari en

---

afectades per les diverses incursions franceses. Simon, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna*, 10 (1992): 217-258.

⁵¹ Simon i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 222.

⁵² Padrós, Joan Antoni. "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)." *Recerques: història, economia, cultura* 35 (1997): 7-25.

⁵³ Dantí i Riu, Jaume. "L'endeutament municipal a Catalunya i Nàpols als segles XVI i XVII." *Pedralbes: revista d'història moderna* 18 (1998): 25-38.

⁵⁴ Aquest és un context compartit a bona part d'Europa arrel de la fi de la Guerra dels 30 anys el 1648.

⁵⁵ Olivares, Jordi. *Viles, Pagesos i Senyors a La Catalunya Dels Àustria: Conflictivitat Social i Litigació a La Reial Audiència (1591-1662)*. Barcelona: Pagés, 2000: p. 459-469.

⁵⁶ Badosa i Coll, Elisa. "Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII." *Pedralbes: Revista d'història moderna* 10 (1990): 51-66.

---

benefici del senyor per tal de mantenir els seus nivells de renda, en un moment crític per les hisendes nobiliàries⁵⁷.

Pere Gifre també estudia els processos d'endeutament al segle XVII, sobretot a partir de la Guerra dels segadors. Es centra sobretot en les estratègies que segueixen els censalistes per tal d'assegurar el cobrament de les pensions, d'una banda⁵⁸. Però també exposa les seguides per la universitat per tal d'evitar la fallida d'aquesta. Per tal de satisfer les anualitats, s'aplicaran mesures com els redelmes sobre productes agraris o les talles per les persones que no es dediquin a l'agricultura⁵⁹. Això suposarà una gran càrrega pels pagesos dels diferents termes, que a més solen ser els que pateixen les mesures de pressió per part dels creditors censalistes⁶⁰.

A més de totes aquestes pressions fiscals i mesures coercitives, la població patia un tipus opressió econòmica que no venia en forma de taxa o impost, i que va ser una font de conflictes socials, plets judicials i la configuració de certes "estratègies de classe"⁶¹. Ens referim evidentment a la problemàtica dels allotjaments militars, presentats per Antonio Espino com "*quizás la causa principal de la revuelta popular contra los tercios la primavera de 1640*" (Espino, 2003: 155). A grans trets, i dins el context de la temptativa d'Olivares de crear la *Unión de Armas*, la forma com s'estaven practicant els allotjaments militars

---

⁵⁷ Els jurats universitaris venien censals morts, el capital dels quals era entregat al baró, amb el compromís de recomprar-los passat un temps. No vol dir però que aquest fos un fet unilateral, la negociació era necessària i molts cops portava a l'arrendament de rendes senyoriales per part dels consellers universitaris. Per més informació vegeu Olivares, Jordi. *Viles, Pagesos i Senyors a La Catalunya Dels Àustria: Conflictivitat Social i Litigació a La Reial Audiència (1591-1662)*. Barcelona: Pagés, 2000: p. 471-473.

⁵⁸ Gifre i Ribas, Pere. "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705." *Recerques: història, economia, cultura* 33 (1995): 62-69.

⁵⁹ Ibid. 70.

⁶⁰ Si bé no ho ha pogut demostrar documentalment pel seu cas; es coneixen casos de segrestos de pagesos com a forma de coaccionar les universitats deutores. Gifre, Pere. "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705." *Recerques: història, economia, cultura* 33 (1995): 53-75.

⁶¹ Pere Gifre en parla breument a la seva tesi doctoral *En La prehistòria Dels Hisendats: De Senyors útils a Propietaris (Vegueria De Girona, 1486-1720)*. Universitat De Girona, Facultat De Lletres, 2009. Jo mateix he pogut observar molts plets civils a la Reial Audiència que van des de pagesos que reivindiquen el seu Privilegi Militar per no allotjar fins a jurats que invaliden títols per tal que tothom col·laborés en la càrrega.

---

vulnerava el que establien les Constitucions de Catalunya en aquesta matèria. Com ens explica Pere Gifre, el desgavell era tan gran que la Diputació del General realitzarà una consulta el 1630 per determinar les obligacions de les universitats davant els *tercios*⁶² (arrel de les queixes que aquestes últimes adreçaven a la Diputació). Front això, la lloctinència imposa l'allotjament a l'estil Llobard, normalment emprat per castigar poblacions revoltades o de conquesta recent. Aquest es basa en un manteniment complet dels soldats i les seves muntures, des del pagament d'un ral al dia fins a la provisió de les escudelles on menjaran⁶³.

Com ja hem dit, un dels orígens i fets detonants de la revolta dels segadors són els abusos dels soldats allotjats⁶⁴. Trobem un gran testimoni d'aquesta problemàtica per a la història social en el diari de Joan Guàrdia on podem trobar fins i tot narracions de batesses de soldats contra pagesos com la següent:

“havem tinguda brega ab los soldats per lo qual matàran un homa al Puxsapedras [...] y de aquí nos ne anàram fins al bosch de Matatosquera y aquí fonch ia gran guerra, que hio he vist de mos ulla molta gent morta y molts de nafrats, que plegàvan las mans tots agenolats que no els matàsam” (Pladevall i Simon, 1986: 56).

Aquest estat constant de conflicte tant intern com extern caracteritza el segle XVII, sobretot la 2a meitat; i tindrà efectes a totes les esferes de l'economia.

---

⁶² A saber, es pacta que “els "provincials" són obligats a allotjar la gent de guerra; els cònsols i els jurats són els encarregats de distribuir la tropa; els soldats allotjats han de rebre: sal, vinagre, foc, llit, taula i servei; els soldats hauran de pagar per totes les despeses que ocasionin, tant per ells com per les seves cavalcadures, al preu del mercat; queda prohibit als soldats de prendre qualsevol mena de mercaderia a l'entrada de les ciutats”. Extret de Gifre i Ribas, Pere. "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats." *Pedralbes: revista d'història moderna* 13 (1993): 561.

⁶³ *Ibid*, 562.

⁶⁴ Per un costat, la càrrega dels allotjaments i la impunitat amb la que els soldats abusaven de la població va generar una sensació de no respecte cap les Constitucions de Catalunya. De l'altra, l'incendi i saqueig de l'església de Riudarenes per part del terç de Leonardo de Moles, va encendre la metxa de la revolta. Per més informació vid. Torres i Sans, Xavier. *La Guerra Dels Segadors*. Pagès Ed., 2006.

El segle decisiu⁶⁵

Tot i els efectes devastadors de la guerra als quals ja hem fet referència, l'agricultura gaudeix d'una bona situació durant la primera meitat del segle XVII. Així ens ho exposa Pierre Vilar al segon volum de "Catalunya dins l'Espanya Moderna", on parla de la prosperitat tant de la "Catalunya dels masos"⁶⁶ com de les terres de Tarragona i l'Urgell; la qual cosa propiciaria l'apropament de mercats exteriors⁶⁷. Eva Serra està d'acord amb aquesta visió, però a més, matitza la visió d'estancament agrari de la resta del segle.

Si bé contempla un període de caiguda de la producció (que addueix a causes malthusianes), té també en compte les transformacions que es donen en aquests moments al camp català⁶⁸. Per un costat, és en aquest segle quan s'intensifica el procés d'especialització regional que culminarà el segle XVIII (ja apuntat per Montserrat Duran al segle XVI⁶⁹). Depenent del model d'especialització, les lleguminoses i altres tipus de conreu com l'oli, el vi o el cànem guanyen terreny al blat, alhora que es difonen formes de rotació més intensives. Les formes d'explotació i l'estructura de la propietat també canvia, proliferant els arrendament de mas i les emfiteusis "desnaturalitzades" (en paraules de Serra), és a dir, a parts proporcionals, sense cens fix⁷⁰.

---

⁶⁵ Nom agafat de l'obra García i Espuche, Albert. *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza editorial, 1998.

⁶⁶ Terme emprat per la historiografia catalana per a referir-se a la Catalunya Vella; on aquest tipus de unitat de producció agrària és majoritària.

⁶⁷ Vilar, Pierre. *Catalunya Dins L'Espanya Moderna: Recerques Sobre Els Fonaments econòmics De Les Estructures Nacionals*. vol. II, Barcelona: Edicions 62, 1986: 325-326.

⁶⁸ Serra, Eva. "La Crisi del segle XVII a Catalunya." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2013): 304-305.

⁶⁹ Duran i Pujol, Montserrat. "Renda agrària a la Catalunya del XVI" dins Sales, Núria et al. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986: 189.

⁷⁰ Serra, Eva. "La Crisi del segle XVII a Catalunya." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2013): 305.

D'altra banda, i referint-se a les investigacions de Xavier Torres⁷¹ i Albert García Espuche⁷², el món de la manufactura també pateix canvis molt importants (tant en la localització de la producció com la posterior distribució d'aquesta). Torres observa com a la ciutat de Girona, entre mitjan segle XVI i mitjan segle XVII, es produeix un gran descens de les ocupacions relacionades amb el tèxtil (sector majoritari a la ciutat de Girona, passant d'un 40 a un 21% de població dedicada al sector, sobretot paraires i teixidors) i dins aquest, es dona un increment d'aquells oficis amb vocació més mercantil (com els sastres o els sombrerers)⁷³.

Això ho observa també Espuche estudiant Barcelona i les poblacions del seu voltant. El fet és que les càrregues fiscals i el control gremial eren més elevades a la capital que al seu voltant, la qual cosa impulsaria un procés de trasllat de les primeres etapes de la producció a la corona territorial, mentre que a Barcelona ciutat proliferarien les activitats d'acabat i comercialització⁷⁴ -semblant al que passa a la Girona de Torres. A part d'això, s'observa la difusió de nous productes com el glaç per exemple que representarà una font d'enriquiment tant pels pagesos que construïen pous, com pels negociants que n'arrendaven el monopoli a la ciutat⁷⁵.

Tota aquesta especialització productiva regional intensifica les xarxes de comerç intern. De fet, i com ens explica Espuche, diversos pobles de la corona territorial de Barcelona com Castellterçol o Caldes de Montbui s'especialitzen en la tragina⁷⁶. Pel que fa al comerç exterior, Catalunya continua present al Mediterrani i comença a mirar cap a l'Atlàntic; però com ens diu Eva Serra, els elevats costos de producció feien la manufactura catalana dèbil davant la competència franco-occitana i genovesa (sobretot) i els mercats catalans es veuen

---

⁷¹ Torres i Sans, Xavier. "La Ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 42 (2001): 25-44.

⁷² García i Espuche, Albert. *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza editorial, 1998.

⁷³ Torres i Sans, Xavier. "La Ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 42 (2001): 32.

⁷⁴ Garcia Espuche, Albert. *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza editorial, 1998: 110.

⁷⁵ Ibid. 247-262.

⁷⁶ Ibid. 254-256.

---

inundats per mercaderies estrangeres més barates que les pròpies⁷⁷. Tots aquests fets afectaran negativament tant els negocis com el sistema financer, amarat també per pràctiques especulatives de canvistes estrangers i autòctons⁷⁸.

Com segueix Serra, al segle XVII es produeixen grans canvis estructurals pràcticament en tots els sectors econòmics i, si bé matitza la idea de crisi, és cert que la fiscalitat del Principat passa per un mal moment. Per un costat, per la incapacitat d'adaptar-se als canvis del teixit productiu que ja hem vist; per l'altre, per "la pèrdua gradual d'autoritat del consistori català davant d'una monarquia que intentava suplantar la sobirania de la Diputació del General" (Serra, 2013: 309). Aquest últim conflicte, és la causa principal de la inestabilitat política a la Catalunya del sis-cents, i és una conjuntura compartida a tot Europa, cal recordar que "Anglaterra decapitava un rei i, en plena cronologia de la Guerra dels Segadors, emergia la commonwealth" (Serra, 2013: 311). Amb la qual cosa l'intervencionisme hispànic té un important paper a la història de Catalunya el segle XVII (més enllà fins i tot de l'economia). M'agradaria tancar l'apartat sobre aquest segle amb una cita d'Eva Serra que resumeix molt bé el caràcter d'aquest:

"La crisi del XVII és clou amb la continuïtat d'un model socioeconòmic propi, però segrestat pel control institucional i la fiscalitat d'estat vinculada a la guerra. El segon assalt serà la Guerra de Successió del segle XVIII, que acaba amb la liquidació del sistema institucional i comença amb un marc polític militaritzat inadequat i aliè a les transformacions i a les necessitats de la societat catalana. Les bases socioeconòmiques en transformació són les mateixes, però sotmeses a un marc polític que li és del tot aliè. Ara comença el protagonisme polític del que anomenem societat civil catalana, fruit d'un país en procés de canvi socioeconòmic, políticament emmordassat i militarment ocupat." (Serra, 2013: 315).

---

⁷⁷ Serra, Eva. "La Crisi del segle XVII a Catalunya." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2013): 306.

⁷⁸ Ibid. 307-309.

L'arrencada del XVIII

Aquest segle està molt influït per l'entrada a aquest amb la Guerra de Successió espanyola⁷⁹ (1701-1714) i l'aplicació dels Decrets de Nova Planta (1701-1719). Aquests culminaran el procés d'assimilació dels Regnes d'Aragó, València, Mallorca i el Principat de Catalunya pel Regne de Castella; amb la voluntat sotmetre'ls a les lleis castelleses. La història econòmica del període ha estat marcada durant molt temps per les tesis de Pierre Vilar dins el tercer volum de la seva obra "Catalunya dins l'Espanya moderna". Pel que fa a demografia, en aquesta se'ns presenta una Catalunya que en el decurs de la centúria doblaria la seva població (d'unes 407.000 persones al 1717-18 a un potencial d'unes 814.000 el 1787⁸⁰). Tot i que és indiscutible l'arrencada demogràfica que experimenta Catalunya durant aquest segle, la validesa de les dades ofertes pels censos de 1717-18 i 1787 ha estat revisada per diversos autors.

Antoni Simon, fa alguns advertiments a l'hora de contrastar aquests censos amb estudis a partir de sèries parroquials. El fet és que, com ja s'ha dit diverses vegades en aquest apartat, amb l'avenç de l'època moderna, es consoliden "diverses Catalunyaes" amb trajectòries tant demogràfiques com agràries divergents⁸¹. A partir d'això, els estudis massa localitzats no serveixen per ser extrapolats per tot Catalunya⁸². La rectificació del cens de 1717-18 realitzada per Simon a partir d'una mostra prou significativa (51 municipis de 3

---

⁷⁹ I totes les guerres i revoltes que la precedeixen a les quals ja hem fet referència.

⁸⁰ La primera xifra és extreta del cens de 1717-18, la segona és extreta del cens de Floridablanca de 1787. Ja Pierre Vilar analitza críticament les dades ofertes pel segon, i acaba arribant a la conclusió que les xifres d'aquest cens s'han d'incrementar com a mínim un 10%. Per tant, el creixement seria encara major. Vilar, Pierre. *Catalunya Dins L'Espanya Moderna: Recerques Sobre Els Fonaments econòmics De Les Estructures Nacionals*. vol. III, Barcelona: Edicions 62, 1986: 51.

⁸¹ És un procés relacionat amb l'especialització regional a la qual hem fet referència i és apuntat tant per Enric Tello, Albert García Espuche o Pierre Vilar. Per més info vid. Tello i Aragay, Enric. "En els orígens de la Catalunya pobra: Règim agrari i comercialització rural a la Segarra d'antic règim" dins Sales, Núria et al. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986: 302-320.

⁸² Per això Simon elaborarà la mostra per el 1717 a partir de 51 municipis repartits per les diòcesis de Vic, Girona i Tarragona. Simon i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 217-258.

---

diòcesis) ens dona unes xifres molt més elevades que els censos emprats per Vilar, que parlarien d'una població d'entre 681.000 i 767.000 habitants.

Si bé el cens de Floridablanca ha estat considerat tradicionalment molt més fiable que el de 1717⁸³, Simon considera que això no l'eximeix d'ésser revisat a partir de fonts més directes. Per un costat, considera que els ajuntaments encarregats de fer aquest recompte podien tenir interessos en l'ocultació (futures quotes, exaccions fiscals...); d'altra banda, també veu possible que aquests ajuntaments no tinguessin la capacitat per controlar la població urbana total⁸⁴. A partir d'una mostra de 25 parròquies de la diòcesi de Girona, situa la població entre el 1.060.000 i el 1.236.000 de persones, altra cop una xifra molt més elevada que la oferta pel cens. Si fem cas a Simon⁸⁵, treurem dos conclusions del creixement demogràfic del XVIII: per un costat, el creixement no va ser tan gran com el que havia projectat Vilar a la seva obra canònica (amb una mitjana de creixement anual del 1,1%⁸⁶), sinó que serien d'entre un 0,62 i un 0,66% de mitjana anual. De l'altre, el punt de partida post Guerra de Successió no era tan baix com s'extreia del cens de 1717-18⁸⁷.

D'altra banda, com ja hem dit, la diversitat regional és un fet important en aquest creixement. El fet és que el major creixement es dona a

“les comarques del sud del país, per sota de la línia que va del Segrià al Barcelonès i que coincideix a grans trets amb la Catalunya Nova. Així, contrastant amb una Catalunya septentrional (amb l'excepció de la Garrotxa) més endarrerida” (Simon, 1992: 240).

El gran creixement d'aquestes zones, com segueix Simon, podria venir explicat per l'expansió de la vinya, ja que constata la coincidència entre el percentatge de terra cultivada dedicada a la vinya i els índex de creixement demogràfic anual més alts⁸⁸. Tant el Bages de

---

⁸³ Vilar n'arriba a dir que “és sens dubte el document estadístic del qual és més legítim fiar-se'n”. Cita extreta de *Ibid.* 237.

⁸⁴ *Ibid.* 237.

⁸⁵ Ens presenta alguns dubtes, ja que no s'utilitza la mateixa mostra (tot i que si els mateixos criteris) i a més analitza una sola diòcesi. Tot això quan ja s'ha fet referència a la inoperància de les investigacions massa localitzades per les grans variacions regionals.

⁸⁶ *Ibid.* 234.

⁸⁷ *Ibid.* 238.

⁸⁸ *Ibid.* 240.

Ferrer i Alòs⁸⁹, com el Sentmenat de Serra⁹⁰ ens mostra aquesta expansió de la vinya al segle XVIII a partir dels establiments a rabassa morta (en el cas de Sentmenat el procés ja comença al segle XVII). Tot i que aquesta especialització vitícola comportarà un gran creixement a partir de l'exportació de vins i aiguardents, el cert és que els rabassaires no percebran aquests guanys i la seva situació no és la millor ja que per un costat, Ferrer Alòs constata que "les petites explotacions pageses rabassaires no tenien accés a la quantitat de terres precises per la seva reproducció familiar" (Ferrer, 1987: 727) amb la qual cosa havien de recórrer al treball assalariat. D'altra banda Eva Serra veu un desenvolupament comú entre els establiments a rabassa i els establiments per la construcció d'una casa amb hort, la qual cosa addueix a una necessitat d'una font d'alimentació complementària⁹¹.

Com acabem de fer referència, l'exportació d'aiguardents i vi és un dels factors que propicien l'arrencada comercial de la Catalunya del set-cents. Francesc Valls, a la seva obra "La Catalunya Atlàntica" documenta ja la irrupció de la viticultura catalana al mercat atlàntic. Tot i així, no serà fins entrat el segle XVIII que aquest agafarà un paper preponderant dins les exportacions catalanes. Aquest comerç, en un inici es basava en l'intercanvi a la mateixa platja (en el cas estudiat, de Salou) de productes com el peix salat o els teixits a canvi de bótes de vi o aiguardent amb vaixells anglesos o holandesos⁹². Centra l'estudi del període 1714-1763 en el seguiment de les trajectòries de tres comerciants catalans. Després d'aquestes primeres fases de bescanvi, seguiran projectes més profitosos i ambiciosos. D'entre aquests destacarem la ruta comercial establerta amb Amsterdam, la qual per mitjan segle XVIII es caracteritzava per carregar vaixells amb aiguardent per tal de vendre-la a Holanda, i allà carregar de tornada teixits d'importació que després s'introduïen en circulació a partir de botigues tèxtils dels propis comerciants⁹³.

---

⁸⁹ Ferrer i Alòs, Llorenç. *Pagesos, Rabassaires i Industrials a La Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Abadia De Montserrat, 1987.

⁹⁰ Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Critica, 1988.

⁹¹ Ibid. 357.

⁹² De fet, són els holandesos els que popularitzen l'aiguardent, ja que la bevien en alta mar com a substitució de l'aigua, que es malmetia ràpidament. Valls Junyent, Francesc. *La Catalunya atlàntica: Aiguardent i Teixits a L'arrencada Industrial Catalana*. Vic: Eumo Editorial, 2004.

⁹³ Ibid. 126-135.

Tot i així, com segueix Valls, l'època de màxima esplendor de l'exportació vitícola a Catalunya és el període entre el 1763 i el 1793, lligat sobretot a l'aiguardent. És en aquest moment quan el port d'Amsterdam comença a perdre pes en el context europeu i les destinacions de l'aiguardent català es diversifica⁹⁴. El mercat per excel·lència on tindrà rebuda serà, en gran mesura, al francès per diverses circumstàncies històriques com són el Tercer Pacte de Família dels Borbons, el 1761; les males collites de vi a la dècada dels 60 francès; per últim, un canvi en les rutes dels contrabandistes britànics que van situar a Dunkerque el seu centre principal d'aprovisionament⁹⁵.

D'altra banda, pel que fa la manufactura, la indústria cotonera viu també una gran puixança a les últimes dècades del segle. Jaume Torras ho observa sobretot a les comarques d'interior, on el procés de desplaçament dels centres de producció cap al medi rural que apuntàvem al segle XVII ja s'havia consolidat. I justament, com diu l'autor

“l'activitat cotonera no es difonia pel principat només en funció dels costos de transport respecte a Barcelona, [...] o en funció del nombre de dones o criatures desvagades; ho feia en funció de la prèvia implantació d'indústries rurals, que preparava la oferta de treball i la organitzava” (Torras, 1994: 31).

La ràpida proliferació d'aquesta activitat serà la que la convertirà en la primera indústria catalana cap al 1800. Amb tot això, es configura el model d'arrencada econòmica que experimenta la Catalunya del set-cents. Tot i així, com s'ha pogut veure a l'apartat anterior, probablement s'hagi donat massa importància al segle en si que al previ per tal d'explicar-la. O com diria Eva Serra, “Possiblement Catalunya a finals del XVII era més plena del que suposem i el creixement del XVIII hauria de ser matisat” (Serra, 2014: 306).

---

⁹⁴ Ibid. 152.

⁹⁵ Ibid. 152-177.

Pràctica de l'emfiteusi a la Catalunya moderna

Després d'aquesta anàlisi de les principals conjuntures econòmiques d'època moderna, ens acostarem a diversos casos particulars i problemàtiques de l'emfiteusi senyorial. Ens veiem obligats a advertir que, si bé en la part de l'aproximació jurídica hem parlat de l'emfiteusi original o medieval; en aquesta etapa no trobarem gaires "primers establiments". Això es deu al fet que la majoria de terres (tret de les conquerides per noves rompudes) ja estaven cedides en emfiteusi. A partir d'això el que trobarem en gran mesura són sub-establiments (que, com ja hem dit seran "a nua percepció", sense domini⁹⁶).

Així doncs, tot i que també veurem nous establiments, aquests respondran a conjuntures concretes. D'altra banda, observarem -com ja havia fet Pierre Vilar- un procés de degradació de l'emfiteusi clàssica, (proliferarà més diversitat en els tipus de cens) i apareixeran noves formes d'establiment lligades a un mode de producció menys feudal, com la rabassa morta. No només això, sinó que s'aniran desenvolupant formes de contractació agrària molt més exigents quant a renda i molt allunyades de la seguretat i estabilitat que donava l'establiment clàssic.

Les bondats de l'emfiteusi?

Tradicionalment, molts tractadistes en el decurs de la història han parlat de les bondats de l'emfiteusi catalana com a mètode d'extensió del cultiu i per proporcionar un creixement agrari sostingut. Pierre Vilar ja es fa ressò de les paraules d'alguns d'aquests tractadistes que hem comentat, transcriu alguns extrems del *Discurso* de 1780 (de Capmany o Caresmar, segons l'autor) on es pot llegir

"son [els establiments] un manantial de los más fecundos para la población de Cataluña a que también contribuie en gran parte el que sus haciendas estén repartidas en pequeñas porciones, porque así son más bien beneficiadas y cultivadas" (Vilar, 1966: 555)

Alguns dels avantatges que podia suposar l'emfiteusi clàssic era, per un costat, l'estabilitat que generava per l'emfiteuta; en comparació amb un arrendatari que pot ser

---

⁹⁶ Tret dels realitzats a la ciutat de Barcelona, en virtut del *Recognoverunt Proceres* de Pere el Gran.

---

expulsat de l'explotació (recordem que al dret català s'elimina el comís). D'altra banda, el fet de gaudir de part de la tinença i l'estabilitat anterior porta a un treball que millora la finca, pel fet que serà l'emfiteuta qui es beneficiarà de les millores. D'altra banda, per la part de l'establient, si bé no podia obtenir guanys tant elevats com amb un arrendament curt, tenia molt menys risc i s'assegurava un flux de renda perpetu. A més d'això, com ens explica Gaspar Feliu parlant del Pla d'Urgell senyorial, el senyor directe podia també modular cens i entrada a partir de la seva necessitat (si li calia una entrada de líquid, podia optar per establir amb una entrada alta i un cens baix, o viceversa)⁹⁷.

Feliu també fa una observació arran del desenvolupament de l'estructura de la propietat al Pla d'Urgell al segle XVIII. En aquest, detecta un gran nombre d'establiments, alguns amb censos o entrades irrisòries. El fet és però, que aquest fet va ser molt important pel futur de la comarca ja que

“si els senyors [...] haguessin continuat explotant llurs terres vagants mitjançant arrendaments, o haguessin anat reservant-les a la pastura, a l'hora de la desamortització aquestes terres haurien estat considerades terres solariegas, i el Pla d'Urgell s'hauria vist plagat de latifundis, en mans de la noblesa [...] o de la burgesia absentista” (Feliu, 1990: 85).

Aquesta afirmació s'ha de matisar, per les dinàmiques que segueixen a alguns indrets els dominis útils, que acaben esdevenint propietaris de grans extensions i màxims explotadors del treball d'altri. Per això, a continuació examinarem diversos papers jugats per l'emfiteusi, entre els quals destaca el seu joc en el procés de diferenciació social pagesa.

L'emfiteusi com a forma d'assegurar el domini

Un cas particular en la pràctica de l'emfiteusi en època moderna (tot i que més aviat en la transició cap a la contemporània), és el que ens explica Emeteri Fabregat de les terres de l'Ebre dels últims set-cents. La conformació de l'estructura de la propietat a la desembocadura de l'Ebre té un tret característic que comparteix amb la resta de terres guanyades després de l'ocupació cristiana del territori el 1148. El fet és, com ens explica

---

⁹⁷ Feliu i Montfort, Gaspar. *El Funcionament Del règim Senyorial a L'edat Moderna: L'exemple Del Pla D'Urgell*. Lleida: Institut D'Estudis Ilerdencs, 1990.

Fabregat, que a més del repartiment de terres de botí, el comte Ramon Berenguer IV entrega una carta de població i diverses prerrogatives als habitants de la zona, i tot quedà recollit a les *Costumas de Tortosa*⁹⁸. Una de les principals prerrogatives era la concessió d'un gran volum de terres comunals pel conjunt d'habitants de Tortosa.

Una de les principals particularitats de la propietat a la terra a les terres de l'ebre és l'aprisió pagesa. Aquesta es basa en l'adquisició de la propietat d'una parcel·la comunal erma a partir de la seva reducció a cultura. Però com diu Fabregat, no la seva existència, sinó la seva pervivència fins al segle XIX. Així, aquesta pervivència generarà certs conflictes sobretot pel xoc entre el que representava la costum local amb el context general.

El fet que volem narrar té lloc a finals del segle XVIII, com ens diu Fabregat, Floridablanca tenia un projecte per tal de repartir terres de la zona. L'anunci d'aquest fet va provocar un assalt generalitzat a moltes grans heretats senyorials. Aquestes grans heretats eren dedicades majoritàriament a la ramaderia, per la qual cosa eren ermes. Aquest fet, combinat amb la costum de l'aprisió va dur a que molts pagesos consideressin aquests erms com a comunals aprisiabls⁹⁹. Les aprisions van ser tant nombroses, que van generar masses plets com per poder ser tractats separatament, i es van intentar establir uns criteris generals. Els terratinents es van veure obligats finalment a cedir en emfiteusi les terres aprisiades¹⁰⁰; de manera que si bé ja no gaudien de la propietat aloera l'emfiteusi els va permetre assegurar el seu domini. Alhora, va suposar però una forma de sotmetre uns pagesos acostumats al conreu en alou, que volien treure profit d'unes terres que no estaven sent treballades.

L'emfiteusi en el procés de diferenciació social pagesa

Segons la segona accepció presentada pel Diccionari de la Llengua Catalana, un pagès és una "persona que es dedica al conreu de la terra"¹⁰¹, però considerem que aquesta és una

---

⁹⁸ Fabregat i Galcerà, Emeteri. "Concessions, aprisions i emfiteusis: la formació de la propietat territorial al delta de l'Ebre (s. XII-segle XIX)." *Estudis d'història agrària* 21 (2008): 50.

⁹⁹ Ibid. 59.

¹⁰⁰ Ibid. 59.

¹⁰¹ Extret del Diccionari de la Llengua Catalana en línia.

URL:<https://mdlc.iec.cat/results.asp?txtEntrad>

visió excessivament simple i que no respon a la realitat històrica. És ben conegut per la historiografia agrària catalana, que durant l'època senyorial es dona un procés de diferenciació social al si de la pagesia. Aquest acabarà portant a una situació en la qual individus amb una mateixa categoria socioprofessional, gaudeixin de nivells de vida prou diferenciats. Tot i això, es donaran també canvis en l'autopercepció de certs grups de la pagesia. Per exemple, Rosa Congost fa el seguiment d'una sèrie de persones (sobretot pagesos) que a la vegueria de Girona de l'etapa final d'antic règim es comencen a definir a ells mateixos com a "Hisendats", diferenciant-se dels altres i creant una etiqueta socioprofessional que acabarà sent adoptada també pels censos de l'administració¹⁰².

És per això que ens acontenta molt més la definició que fa de pagès Belén Moreno¹⁰³ quan diu que "És pagès tot aquell que viu al camp i del camp" però sobretot remarca que "hi ha moltes maneres de viure-hi i sobreviure-hi" (Moreno, 1996: 45). A partir d'aquí, ens disposem a explorar el paper importantíssim (com veurem) que juga el sistema de l'emfiteusi en aquest procés.

Com hem dit a la introducció d'aquest apartat, la majoria d'establiments emfitèutics primers (és a dir, fets amb domini) venien d'èpoques molt reculades¹⁰⁴, i alguns pagesos acabaven esdevenint quasi-propietaris amb el devenir de l'època moderna. Amb quotes de control de l'explotació molt més altes de les que gaudien els senyors directes. D'això se'n fa ressò Rosa Congost a la seva tesi doctoral; trenca amb una visió massa simplista que associaria els dominis directes amb la classe feudal i el domini útil amb la classe treballadora

---

a=pag%E8s&operEntrada=0 Consultat: 12/07/2018.

¹⁰² De fet, a la vegueria de Girona, aquest és un procés que es dona també entre grups socials humils (sobretot els anomenats treballadors), dins els quals neix la categoria de "Menestral" (deslligada de la noció medieval d'artesà). Per més informació sobre aquests dos processos vid. Congost i Colomer, Rosa. "De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)." *Recerques: història, economia, cultura* 35 (1997): 51-72 i Colomer, Rosa Congost. "Més enllà de les etiquetes. Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials humils. La regió de Girona (1770-1850)." *Recerques: història, economia, cultura* 68 (2014): 165-191.

¹⁰³ Moreno Claverías, Belén. "La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris post mortem. El Penedès, 1708-1815." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 7 (1996): 41-54.

¹⁰⁴ Tant, que si no s'havien realitzat capbreuacions regularment, es corria el risc de perdre el rastre dels dominis útils i, per tant, el control sobre els lluísmes. Per més informació vid. Congost, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990.

---

¹⁰⁵. Seguint la seva tesi, “era clar que el domini útil pertanyia a la categoria de drets de propietat que permetien aprofitar-se del treball dels altres” (Congost, 1990: 33). I és cert, ja que des d’una perspectiva liberal/capitalista el tipus de drets associats al domini útil fa que aquest sigui molt més similar a la propietat plena liberal que el domini directe.

D’una banda, els establerts tenien la potestat de sotsestablir (tot i que sense domini¹⁰⁶) a altres pagesos i fins i tot a múltiples pagesos, parcel·lant les tinences. D’aquest fet ens en parla Eva Serra a la seva tesi doctoral, en el decurs dels segles XVII-XVIII es fragmenten molts masos de la Baronia de Sentmenat a partir dels sotsestabliments a rabassa (sobretot)¹⁰⁷. Això, beneficiava molt als antics pagesos emfiteutes, que podien dividir la seva tinença per tal de sotsestablir, arrendar, etc. Extraïent un ingrés molt més gran del que podia aspirar el domini directe, el qual tan sols podia maldar per tal de cobrar el lluïsmes. És per això que Rosa Congost acaba veient molt més dinamisme en el domini útil que en el directe, ja que “el senyor directe només podia vendre, arrendar o establir el domini directe de les seves terres i, en canvi, el senyor útil era qui arrendava, venia o establia “la terra”” (Congost, 1990: 45).

Encara hi ha un factor més a comentar respecta de la xarxa que generen els sotsestabliments. És un fet al qual fa referència Congost a la seva tesi doctoral i està relacionada amb la concepció de quasi-propietat del domini útil. Com ja hem dit al paràgraf anterior, uns dels drets més importants que tenia el senyor directe en concepte de renda era el cobrament del lluïsmes. El que succeeix en el decurs de l’època moderna és que les pràctiques d’omissió del domini directe en les transmissions del domini útil i els sotsestabliments esdevenen alhora problema i obsessió dels senyors dominicals. El punt del contracte on hauria de figurar el aquest, és substituït per fórmules com “salvat el domini directe per a qui ho demostrï” o “per qui es manifesti com a tal”. És per això que, com ens explica Congost, el capítol 36 de Cort de 1537 prohibeix la utilització d’aquestes fórmules¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ Ibid. 33.

¹⁰⁶ Com ja hem dit en repetides ocasions, tret dels fets a Barcelona.

¹⁰⁷ Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Critica, 1988: 351-357.

¹⁰⁸ Congost i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 35.

És comprensible que aquest fet posés en guàrdia els senyors directes, pel fet que dificultava o fins i tot impedia el cobrament adequat dels lluïsmes i fins i tot l'exercici del dret de tanteig i retracte (fadiga). El fet és però, s'estava obviant de forma conscient per evitar el pagament del lluïsmes? O realment no era clar qui ostentava el domini directe?¹⁰⁹

Tot i aquests intents d'assegurar el respecte del domini directe, l'esmena del Duc de Medinaceli a les "*Reales Ordenanzas del 24 de julio de 1755*" ens demostra que ni de bon tros es va aconseguir disciplinar els notaris, que seguien emprant aquestes fórmules ocultadores. En aquesta llei es permetia que els notaris deixessin en blanc l'espai de firma del senyor directe, i que el document tingués validesa, la qual cosa segons el Duc representava un gran perjudici¹¹⁰. Aquest fet, juntament amb la degradació de l'emfiteusi, els establiments a rabassa i les formes d'explotació indirectes, de les quals parlarem; porta un procés d'acumulació de dominis útils a la vegueria de Girona. Això podria trencar amb la concepció de Girona com un territori on el mas com a unitat d'explotació familiar és la norma, ja que

"quan es donava una concentració de la propietat [parlant de domini útil] de masos dispersos hi havia, malgrat que el tipus d'explotació pagesa familiar fos majoritari, una explotació clara del treball, ja que una mateixa família, en aquest cas la del propietari, mai no podria treballar en més d'una d'aquestes explotacions" (Congost, 1990: 46).

D'altra banda, diversos factors afavorien el senyor útil d'un mas o explotació en termes legals. El fet és que demostrar ser senyor directe d'una terra requeria més demostracions que ser-ne domini útil, i això podia beneficiar els emfiteutes, que podien esdevenir aloers per falta de proves que acreditessin el domini directe del seu senyor. D'altra banda, i com fa referència Congost, certes pugnes entre senyors per tal de demostrar la seva senyoria directa sobre un territori portava a que els dominis útils se n'aprofitessin; pactant recolzar a un dels senyors en disputa a canvi de més prerrogatives un cop guanyada la senyoria¹¹¹.

---

¹⁰⁹ Ibid. 35-36.

¹¹⁰ Ibid. 36.

¹¹¹ Ibid. 43.

La degeneració de l'emfiteusi i l'emergència de la rabassa

Com ens hem referit en altres apartats d'aquest treball, l'emfiteusi i les clàusules dels establiments varien amb el pas del temps. Aquestes variacions, tenen una tendència a restar caràcter feudal (o clàssic) a l'emfiteusi primerenc. No només això, sinó que personalment considerem que els factors que canvien eren justament les "bondats" per l'emfiteuta (l'estabilitat, el cens fixe...).

Una primera constatació d'aquests canvis la trobem a la "Catalunya dins l'Espanya moderna" de Vilar, quan ens parla de la degradació de l'emfiteusi. El fet és que observa un procés (el qual considera que s'hauria de quantificar) pel qual molts establiments deixen de fer-se a cens fix¹¹² per començar a proliferar els establiments a parts de fruit. Això pertorba la naturalesa de l'emfiteusi, pel fet que, com hem comentat a la aproximació jurídica, el cens era fix perquè era en concepte de domini i estava completament deslligat de la producció.

D'altra banda, aquesta degeneració va lligada al naixement d'un nou contracte d'establiment, del qual s'ha discutit molt sobre la seva naturalesa emfitèutica o no. Vilar caracteritza aquest contracte com a establiment de rompuda i plantació, ja que està molt associat a l'expansió vitícola¹¹³. D'altra banda, un dels trets que caracteritza la rabassa morta és que generalment és a part de fruits (tot i que Vilar reconeix que pot existir de cens fix en diner). Això suposa una pèrdua de caràcter emfitèutic, i aporta grans beneficis al senyor directe, i encara més amb la tendència alcista dels preus del vi la primera meitat del XVIII¹¹⁴. Un altre dels fets que separa la rabassa de l'establiment clàssic és el fet que no és perpetu. La rabassa és a temps molt mal definit com diu Vilar però és a temps al cap i a la fi.

Eva Serra també troba una proliferació dels establiments a rabassa morta al Sentmenat del XVII. De fet, en el períodes de 1700-1729, els 97,52% dels establiments dels quals se'n coneixen la tipologia (excloent els urbans) a Sentmenat són establiments a rabassa morta

---

¹¹² La qual cosa era molt avantatjosa per l'emfiteuta, ja que no estava al amercè de la producció i la seva tendència era depreciar-se amb el pas del temps.

¹¹³ Vilar, Pierre. *Catalunya Dins L'Espanya Moderna: Recerques Sobre Els Fonaments econòmics De Les Estructures Nacionals*. vol. II, Barcelona: Edicions 62, 1986: 570.

¹¹⁴ Ibid. 570.

(l'hegemonia és aquí, indiscutible). En aquests casos de Sentmenat, Serra ens explica que l'entrada solia ser de dos pollastres. Això es deu al fet que, en ser el cens proporcional a la collita, el propietari ja treia prou profit d'aquest. Això es deu al fet que totes les despeses per tirar endavant l'explotació corrien a càrrec de l'establert, l'establient només compartia guanys¹¹⁵.

D'emfiteutes a arrendadors

Tot i així, el sotsestabliment emfitèutic clàssic del anirà caient en desús a mesura que avancem en el temps (tenint en compte també la degradació del clàssic), per l'emergència de noves formes de contractació agrària associades a l'explotació indirecta (com la parceria¹¹⁶ i la masoveria¹¹⁷). Això és degut a que l'establiment clàssic era a cens fix (com a norma general), amb la qual cosa no era tant versàtil com formes deslligades de la doctrina feudal com els establiments a rabassa (que generalment eren a part de fruits, ja fos en diner o espècie). Aquestes formes d'explotació indirecta (no incloem aquí la rabassa), portaven a que en alguns casos, un senyor directe i un senyor útil actuessin des d'un mateix nivell a l'hora de fer tractes. Aquest fet el documenta Eva Serra quan observa que els concedents de masoveries, fossin senyor dominicals o emfiteutes, exercien de propietaris¹¹⁸. És per això que aquí parlarem de propietaris indistintament de si tenien propietat aloera o si eren

---

¹¹⁵ Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Critica, 1988: 356.

¹¹⁶ La parceria queda definida per ser una forma de contractació agrària molt extesa a Catalunya i important pel creixement agrari del set-cents. Es basava en un pacte que no calia escripturar i que es caracteritzava per la cessió d'una peça de terra a un parcer, el qual pagava amb part de la collita. La durada del contracte solia ser d'uns 4-5 anys però era de renovació automàtica si les parts no deien el contrari. Per la definició completa vid. Mestre i Campi, Jesús et al. *Diccionari D'història De Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2007: 783.

¹¹⁷ Es tracta d'un tipus de parceria en la qual, a més l'arrendatari ha de viure a la propietat i actuar com a encarregat del propietari. Pel Diccionari d'Història de Catalunya remetem a la nota anterior. Per l'Enciclopèdia Catalana URL: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0193299.xml> Consultat: 14/07/2018.

¹¹⁸ Tot i això, fa una observació al voltant del pagament del delme i la primícia, que no es pagaria pel mateix concepte en un o altre cas. Per més info vid. Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Critica, 1988: 385-386.

---

emfiteutes. En aquesta època de transició, molts antic emfiteutes havien aconseguit alous o compartien la condició d'aloers d'algunes terres i d'establerts d'altres.

Quan Rosa Congost parla dels "senyors útils i propietaris" que sotsestablíen obviant el senyor directe, ens parla també de com fragmentaven aquests masos per tal tant arrendar com sotsestablir. Els contractes de masoveria (de masos sencers) són bastant escadussers en aquesta zona i s'obligava al pagès masover a atènr-se a diverses limitacions mitjançant clàusules a les escriptures. Per exemple, com segueix Congost, se li prohibia subarrendar cap terra del mas. D'altra banda, també se li prohibia en molts casos treballar en altres heretats, la qual cosa limitava la seva capacitat econòmica. Una pràctica també documentada per Congost era la d'afegir clàusules que obligaven al masover a artigar i cultivar terrenys marginals i boscosos, encara que fos amb poca cultura i molts cops no es demanessin parts de fruit¹¹⁹.

Eva Serra també observa l'emergència de la masoveria en l'entrada del segle XVII, que generaria un graó més en l'escala productiva. Segons ella,

"aquesta pràctica pressuposa que en el curs dels segles moderns dins la societat pagesa catalana, a més de la consolidació d'una quasi propietat pagesa (la d'un pagès emfiteuta entre finals del XV i el segle XVI) i l'aparició de la tendència a la "fragmentació" del mas a través dels establiments (subestabliments) entre finals del XVII i començaments del XVIII, tenia lloc també una altra jerarquització de la societat rural amb l'aparició -per sota del senyor dominical i del vell pagès emfitèutic propietari del mas- d'una altra categoria social pagesa: el masover" (Serra, 1988: 376-377).

Com estem veient, en el cas de la Baronia de Sentmenat del XVII era més típic l'arrendament de masos sencers en règim de masoveria que a la Girona del tombant del segle XVIII, potser per la distància en el temps i l'avenç del capitalisme agrari. Potser tenim raó, ja que en comprovar les formes de contractació agrària en terres gironines al segle XVII a partir de la tesi doctoral de Pere Gifre, comprovem que l'arrendament de masos sencers

---

¹¹⁹ Tot i així, a la llarga aquestes pràctiques milloraven la productivitat del mas; ja fos per la producció total o perquè preparava terres per ser cultivades que després el propietari podia arrendar per separat. Congost i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990: 140-141.

---

per part de senyors útils i propietaris era també més habitual que a la Girona de Congost, tan sols cent cinquanta anys després. No només això, sinó que les clàusules dels contractes que analitza Gifre són en alguns casos contraris als exposats per Congost. Per exemple, els masovers del XVII no tenien explicitada una clàusula que prohibís el sotsarrendament, fent conviure la masoveria amb l'arrendament de parcel·les. D'altra banda, Gifre també constata que els sostsestabliments no eren tan habituals¹²⁰.

No obstant això, el fet d'estar menys constrenyits que els masovers del XVIII-XIX, no implicava una situació de més estabilitat. El fet és que tant Serra com Gifre evidencien la vulnerabilitat del masover, sempre a la mercè d'un eventual desnonament si no es cultivaven les terres "a ús i costum de bon pagès". Dos fets entortolligats manquen estabilitat al contracte de masoveria: primerament, el fet de ser un arrendament curt (d'entre 4-5 anys) i no hereditari¹²¹; això porta en segon lloc, que les famílies no quedin adscrites a un mas¹²².

Tot i així, com ens recorda un enregistrator de la propietat figuerenc citat per Congost, les petites parcel·les de terra eren molt més rendibles i asseguraven un treball més intensiu. És aquest fet doncs, un dels trets de l'organització del treball agrari a la vegueria de Girona de finals de l'antic règim: petites parcel·les, cedides en sotsemfiteusi o arrendament, que multiplicaven els guanys del propietari rendista i facilitaven les millores del sòl.

L'emfiteusi més enllà de l'agricultura

La majoria de literatura de la qual disposem per tractar la dinàmica de l'emfiteusi a l'època moderna (també el present treball) ha tendit a donar molta importància a l'emfiteusi agrícola (de la qual no en neguem la seva importància i preponderància) mentre aquella que afectava als processos d'urbanització i de creació de ravals no ha estat tan

---

¹²⁰ Gifre i Ribas, Pere. *En La prehistòria Dels Hisendats: De Senyors útils a Propietaris (Vegueria De Girona, 1486-1720)*. Girona: Universitat De Girona, Facultat De Lletres, 2009: 406-417.

¹²¹ Ja que no constituïa un dret real de propietat.

¹²² Eva Serra s'hi refereix quan parla de que per norma general, quan s'acabava un contracte de masoveria, canviava també el masover. Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988: 380.

---

estudiada. Ja Emeteri Fabregat, a la introducció sobre l'estudi del creixement urbà de Tortosa al segle XVIII diu

“Encara que en el seu origen sembli una institució més pròpia del camp, ja que la transmissió del domini útil tenia com a funció posar en conreu unes terres incultes, i del món feudal, aquí la podem considerar la fórmula legal en què es concreten unes relacions econòmiques. No té per tant, cap component senyorial” (Fabregat, 1997: 30).

El fet que aquesta fos una modalitat d'urbanització ho addueix a diversos factors: per un costat, el ràpid creixement de la ciutat de Tortosa al segle XVIII va fer que el sòl urbà es convertís en un bé escàs ràpidament, amb la qual cosa la venda perpètua estaria a l'abast de gent amb prou capital. Era molt més fàcil pagar un cens anual, més barat que un lloguer. Com segueix Fabregat, també resultava molt còmoda de cares a l'establient, ja que mantenia certa propietat sobre el solar, i garantia una renda anual. Tot i que és veritat que en ser un cens fixe es depreciava ràpidament, la tendència alcista del preu del sòl que hem comentat, feia molt sucosos els lluïsmes¹²³. Aquesta tendència es va mantenir fins a mitjan segle XIX, quan la venda perpètua relega l'emfiteusi a un segon pla. Fabregat ho atribueix a un canvi de mentalitat que faria mal vista la propietat dividida, front la propietat perfecta liberal¹²⁴. Amb tot, l'important paper de l'emfiteusi en l'expansió urbana queda provat quan tenime en compte que, entre 1720 i 1850, a la ciutat de Tortosa s'urbanitzen uns 100.000 m² gràcies, bàsicament, als establiments¹²⁵.

Eva Serra també observa molts establiments destinats a la construcció de cases, o de cases amb terreny per un hort. Aquest fet el relaciona amb la puixança dels contractes a rabassa morta, ja que creixen de forma sincrònica. De fet, per les condicions d'aquests rabassaires, Serra troba lògica la necessitat d'un complement a l'alimentació que atorgaria

---

¹²³ Fabregat i Galcerà, Emeteri. "El creixement urbà de Tortosa: 1730-1750." *Recerca 2* (1997): 30.

¹²⁴ Per reflexions al voltant d'aquest, vertader o no canvi de mentalitat a partir del canvi jurídic vid. Congost i Colomer, Rosa. *Tierras, Leyes, Historia Estudios Sobre "La Gran Obra De La Propiedad*. Barcelona: Crítica, 2007.

¹²⁵ Les aprisions, de les quals hem parlat en un altre apartat d'aquest treball, van tenir-hi també un paper, però secundari. Fabregat i Galcerà, Emeteri. "El creixement urbà de Tortosa: 1730-1750." *Recerca 2* (1997): 27-51.

---

la possessió d'un hort juntament amb la casa¹²⁶. Un dels fets característics que diferencien aquests establiments dels comentats en el cas de Tortosa, és el fet que aquests terrenys es guanyaven a partir d'establiments de terres de mas (pel procés de parcel·lació al qual hem fet referència). Així doncs, la localització geogràfica del mas té importància ja que

“els masos més pròxims al poble es fragmentaren en relació a la demanda de terra per construir, mentre que els més distants ho feren en relació a la demanda de terra per conrear” (Serra, 1988: 358).

Llorenç Ferrer estudia també establiments per a construir cases al Bages del XVIII però aquesta pràctica es mantindrà al segle XIX. El fet és que en aquests casos, els establiments duïen una clàusula d'obligatorietat de construir una casa al solar. En canvi, els establiments de cases ja construïdes és més escàs, la qual cosa Ferrer atribueix al fet que pels propietaris era més rendible llogar-les que establir-les¹²⁷.

D'altra banda, i tot i que s'hi refereix molt breument, Emeteri Fabregat a un altre article ens esmenta la concessió en emfiteusi d'espais per a la construcció de salines industrials¹²⁸. Tot i que, com he dit, aquest últim cas és anecdòtic, juntament amb els altres dos de gran importància ens han ajudat a girar la vista del camp cap a la ciutat, per veure com el sistema emfitèutic arribava a tots els racons de la vida econòmica de l'antic règim a Catalunya.

---

¹²⁶ Serra i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Critica, 1988: 357.

¹²⁷ Ferrer i Alòs, Llorenç. *Pagesos, Rabassaires i Industrials a La Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Abadia De Montserrat, 1987: 434.

¹²⁸ Fabregat i Galcerà, Emeteri. "Concessions, aprisions i emfiteusis: la formació de la propietat territorial al delta de l'Ebre (s. XII-segle XIX)." *Estudis d'història agrària* 21 (2008): 63.

Conclusions

A tall de conclusió, podem fer evidents diverses constatacions:

Per un costat, i en la que tindria més a veure amb la doctrina jurídica de l'emfiteusi, queda clar que emfiteusi és una paraula manllevada del dret comú que es recupera cap al segle XIII. Si bé tenia l'origen en el dret romà, l'emfiteusi que coneixem és el nom que se li ha donat a formes de tinença (no exactament iguals, però amb característiques similars) preexistents a l'arribada del dret comú, que s'harmonitzen sota un corpus jurídic comú (valgui la redundància). Com es pot veure a la tesi de Pere Benito, conflictes de jurisdicció o d'honors, privilegis... Donen forma també a la consolidació de la doctrina jurídica que envolta això que anomenem emfiteusi. De fet, això reforça molt més la tesi de Rosa Congost drets de propietat molt més propers a la influència de la dinàmica social que a la literatura jurídica.

Pel que fa a la història econòmica moderna, una de les importants conclusions que n'he pogut extreure gràcies a Eva Serra, és el fet que potser hem donat més importància al segle XVIII del que cal, i hem obviat el paper que juga el XVII a l'hora de fixar les bases pel creixement posterior. D'altra banda també ens ha fet evidents les mancances que tenim en història econòmica en general, sobretot més enllà d'allò al que estem més avesats, és a dir, la història agrària. El comerç marítim era un camp que no havíem abordat mai per exemple, i tot i les mancances documentals que pot presentar, és un camp molt ric.

Per últim i pel que fa a la pràctica de l'emfiteusi, hem descobert que un camp que creiem conèixer adequadament, en entrar en profunditat el panorama enterbolia. El solapament entre la renda de la terra i la renda senyorial, la convivència de diverses formes d'explotació en un mateix espai i la diversitat geogràfica (que tant fa referència a l'estructura dels grups socials, com de les costums que modelen també les formes d'explotació de la terra) són alguns dels punts que m'han fet dubtar del que estava escrivint cada certa estona; obligant-me a aprofundir en el tema per assegurar que no cometíem cap error flagrant que desvirtués les nostres observacions. El que podem constatar referent a aquest apartat és: d'una banda, les bones condicions de l'emfiteusi clàssica per

l'estabilització i creixement d'unitats d'explotació pagesa. Tot i així, considerem que potser hagués calgut posar més en relació aquestes unitats o els casos presentats amb els processos d'endeutament pagès que caracteritzen l'època moderna. Ho considerem pel fet que no tots els senyors útils protagonitzen el procés de concentració de dominis i molts s'arruinaran, i creiem que a l'endeutament estructural hi podem trobar una bona resposta.

D'altra banda, hem pogut observar el valor ambivalent dels establiments emfitèutics, que tant podien ésser buscats per pagesos sense terra, com per senyors que en vista d'una posada en qüestió del seu domini, prefereixen cedir les terres en emfiteusi per mantenir i assegurar la senyoria directa.

Un dels punts més importants, és el fet que hem pogut observar com l'emfiteusi té una gran importància en el procés de diferenciació social pagesa, però d'una forma indirecta. Indirecta perquè un dels fets que permet l'enriquiment i acumulació de terra i capital per part dels senyors útils i propietaris de mas és un viratge cap a formes d'explotació indirectes i de més curt termini. Tot i així, és l'emfiteusi, o la degradació d'aquesta la que permet que aquests senyors útils esdevinguin quasi-propietaris. Per últim, l'estudi de les formes d'emfiteusi urbana ens han permès veure com aquesta va molt més enllà del sòl agrari i agafa un paper preponderant en diversos processos d'urbanització com el cas de Tortosa presentat per Emeteri Fabregat.

Bibliografia

- BATLLE i Gallart, Carme. "Els francesos a la Corona d'Aragó." *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 361-392.
- BENITO i Monclús Pere. *Senyoria De La Terra i tinença Pageda Al Comtat De Barcelona, Segles XI-XIII*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d' Estudis Medievals, 2003.
- CONGOST i Colomer, Rosa. *Els Propietaris i Els Altres: La regió De Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo Editorial, 1990.
- CONGOST i Colomer, Rosa. *Tierras, Leyes, Historia Estudios Sobre "La Gran Obra De La Propiedad*. Barcelona: Crítica, 2007.
- ESPINO i López, Antonio. "El coste de la guerra para la población civil. La experiencia catalana, 1653-1714." *Millars: espai i història* 26 (2003): 155-184.
- ESPINO i López, Antonio. "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)." *Historia Social* 7 (1990): 19-38.
- FABREGAT i Galcerà, Emeteri. "El creixement urbà de Tortosa: 1730-1750." *Recerca* 2 (1997): 30.
- FABREGAT i Galcerà, Emeteri. "Concessions, aprisions i emfiteusis: la formació de la propietat territorial al delta de l'Ebre (s. XII-segle XIX)." *Estudis d'història agrària* 21 (2008): 49-78.
- FELIU i Montfort, Gaspar. *El Funcionament Del règim Senyorial a L'edat Moderna: L'exemple Del Pla D'Urgell*. Lleida: Institut D'Estudis Ilerdencs, 1990.
- FERRER i Alòs, Llorenç. *Pagesos, Rabassaires i Industrials a La Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Abadia De Montserrat, 1987.
- GARCIA i Espuche, Albert. *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza editorial, 1998.

- GIFRE i Ribas, Pere. *Delmes, Censos i Il·lúsmes: El Feudalisme tardà a La Catalunya Vella (Vegueria De Girona, S. XVI-XVII)*. Girona: Associació D'Història Rural De Les Comarques Gironines, 2011.
- GIFRE i Ribas, Pere. "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats." *Pedralbes: revista d'història moderna* 13 (1993): 561-572.
- GIFRE i Ribas, Pere. "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705." *Recerques: història, economia, cultura* 33 (1995): 53-75.
- GIFRE i Ribas, Pere. *En La prehistòria Dels Hisendats: De Senyors útils a Propietaris (Vegueria De Girona, 1486-1720)*. Girona: Universitat De Girona, Facultat De Lletres, 2009.
- MESTRE i Campi, Jesús et al. *Diccionari D'història De Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2007.
- MIRAMBELL i Abancó, Antoni. *Els Censos En El Dret Civil De Catalunya: La qüestió De L'emfiteusi: (a propòsit De La Llei Especial 6/1990)*. Barcelona: Generalitat De Catalunya, Departament De Justícia, 1997.
- MORENO i Claverías, Belén. "La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris post mortem. El Penedés, 1708-1815." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 7 (1996): 41-54.
- OLIVARES i Periu, Jordi. *Viles, Pagesos i Senyors a La Catalunya Dels Àustria: Conflictivitat Social i Litigació a La Reial Audiència (1591-1662)*. Barcelona: Pagés, 2000.
- PADRÓS, Joan Antoni. "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)." *Recerques: història, economia, cultura* 35 (1997): 7-25.

- PLADEVALL i Font, Antoni i SIMON Tarrés, Antoni. *Guerra i Vida Pagesa a La Catalunya Del Segle XVII: Segons El "Diari" De Joan Guàrdia, Pag & Es De l' Esquirol i Altres Testimonis d' Osona*. Barcelona: Curial, 1986.
- PONS i Guri, Josep Maria. "Entre l'emfiteusi i el feudalisme.(Els reculls de dret gironins)." *Estudi General* 5 (1986): 411-418
- SALES i Folch, Núria et al. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986.
- SERRA i Puig, Eva. "Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya." *Estudis d'història agrària* 7 (1989): 127-138.
- SERRA i Puig, Eva. "Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII." *Estudis d'Història Agrària, 1978, vol. 1* (1978): 304-305.
- SERRA i Puig, Eva. "La Crisi del segle XVII a Catalunya." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 24 (2013): 297-315.
- SERRA i Puig, Eva. "Un Quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu." *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 25 (2014): 299-328.
- SERRA i Puig, Eva. *Pagesos i Senyors a La Catalunya Del Segle XVII: Baronia De Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.
- SIMON i Tarrés, Antoni. "La població catalana a l'Època Moderna. Síntesi i actualització." *Manuscrits: revista d'història moderna* 10 (1992): 217-258.
- TORRAS i Elias, Jaume. "L'economia catalana abans de 1800. Un esquema" dins Nadal i Oller, Jordi (dir.) et al. *Història econòmica De La Catalunya contemporània*. vol. I. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989.
- TORRES i Sans, Xavier. "Ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta, La." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 42 (2001): 25-44.

- VALLS i Junyent, Francesc. *La Catalunya atlàntica: Aiguardent i Teixits a L'arrencada Industrial Catalana*. Vic: Eumo Editorial, 2004.
- VILAR, Pierre. *Catalunya Dins L'Espanya Moderna: Recerques Sobre Els Fonaments econòmics De Les Estructures Nacionals*. vol. II i III, Barcelona: Edicions 62, 1986.
- VILAR, Pierre (dir.) et al. *Història De Catalunya*. vols. III i IV. Barcelona: Edicions 62, 2003.